

21

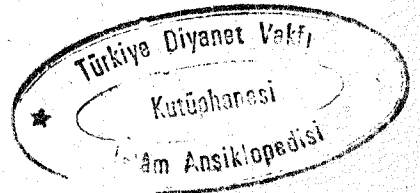
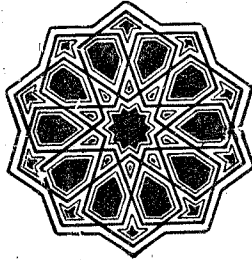
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVIII

Ankara 1986

İBÂDİLİK'DE VELÂYET VE BERÂET İNANCI

Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ

“Velâyet” ve “Berâet” kavramları, İslâmiyetin ısrarla üzerinde durduğu konular arasında yer alır. Kur'an-ı Kerîm, bir kısmını az sonra zikredeceğimiz âyetlerde görüldüğü gibi, Müminleri sevmeyi ve dost edinme (tevellâ) yi; kafirlerden uzaklaşmayı ve kaçınma (teberrâ) yı emreder ve bu vasfın Müslümanların alâmetlerinden olduğunu bildirir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah için sevmenin (el-hubbu lillâh) ve Allah için buğz etmenin (el-bu'du lillâh) îmanın tamamından olduğunu söyler.¹

Kur'an ve Sünnet'teki bu önemi sebebiyledir ki, “velâyet” ve “berâet” anlayışı, İslâm düşünce tarihinde ve bilhassa İtikâdî İslâm Mezhepleri arasında derinlemesine ele alınan ve tartışılan fevkalâde önemli bir mesele olmuştur. Öyle ki, cemaat içerisinde “mezhepçilik anlayışı” teşekkül etmesinde ve taassub derecesine varmasında; “düşünce ekolleri” arasındaki ihtilafların büyümesinde ve Müslümanlar arasında tefrika çıkmasında bu iki kavramın büyük tesiri olmuştur denebilir. Nitekim “Velâyet”, Şî'îmâmîyye'nin beş temel akîdesinden birisidir. Velâyet ehline, yani Allah'ın dostları olan 12 imama velâyet etmek farzdır; çünkü velâyet imamın hakkıdır ve ebedîdir; velâyetsiz imâmet olmaz.² bu bakımdan, şîilik, “tevellâ” ve “teberrâ”dan ibarettir; yani Âl-i Bey'i ve İmamlarını dost edinmek ve sevmek, onların düşmanlarında uzaklaşmaktır denebilir.

Bununla birlikte “velâyet” ve “berâet” kavramları, çağdaş itikâdî İslâm mezheplerinden olan İbâdîlik'te daha husûsî bir mana ifade eder. Zira bu iki kavram, İbâdiyye mezhebinde, hem inanç esasları içerisinde yer alır hem de içtimâî hayatı düzenleyici, Cemaat varlığını yaşatıcı prensip; sosyal münasebetleri koruyucu bir müeyyide olarak fonksiyon icra eder. Öyle ki, İbâdî Cemaatı, büyük ölçüde “velâyet” ve “berâet”

¹ Bkz. Buhârî, Kitâbu'l-İmân, 1. Hadis; Ebû Dâvud, Sünen, Sünnet Böl. 2. Bâb

² Şîa'nın velâyet inancı hakkında bkz.: H. Corbun, “Şîilikte Velâyet Kavramı”, çev. Yrd. Doç. Dr. Sabri Hizmetli, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1983, C. XXVI, ss. 717-726.

esasının titizlikle uygulanması sayesinde aslî hüviyetini muhafaza etmiş ve bozulmadan günümüze kadar gelebilmiştir denebilir. Zira “*velâyet*” ve “*berâet*”, Kitman Dönemi hüküm makamının en güçlü iki silahı ve dayanağı olmuştur. Sözkonusu kavramlara muhalif hareket ettiği veya suç sayılan bir davranışta bulunduğu zaman Cemaat’tan ihrâc edileceğini (el-berâet) bilen bir ibâdî müslüman şüphesiz inanç ve ibadet esaslarına bağlı tutum ve davranışlarında fevkalade dikkatli ve ölçülü olacaktır.

Tanınmış ibâdî bilginlerden eş-Şeyh Âmir eş-Şemmâhî “*velâ-yet*” ve “*berâet*” anlayışının ibâdî akîdesindeki yeri hakkında şu açıklamada bulunur: “... Müslümanlar, tevhîd, ‘adl, kader, velâyet ve berâet, emir ve nehiy, va’d ve va’id, el-menziletu beynel-menziletayn, es-mâ ve ahkâm olmak üzere 9 ana mesele üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bunlardan velâyet ve berâete gelince: Biz, Allah’ın, dostlarını sevici, düşmanlarına da düşmanlık edici olduğuna inanırız. Allah’ın velâyetinin ve ‘adavetinin, zamanın ve şartların değişmesiyle birlikte, değişmeyeceğine imân ederiz. Bütün Müslümanlara velâyeti; tüm kâfirlerden de berâeti vâcip addederiz. Aynı şekilde Yüce Allah’ın, Kur’an-ı Kerim’de, cennetlik olduklarını bildirdiği kimselere velâyetin; ehl-i nâr olduklarını söylediği kimseler için de berâetin dinden olduğunu kabul ederiz. Ayrıca aramızda yaşayan muhaliflerimizden uzaklaşma (teberrâ) yı da câiz görürüz. Zira velâyetin ancak berâetle; berâetin de ancak velâyetle zâil olduğuna inancımız tamdır. Nitekim iman ve küfür halinden hangisi üzere olduğu bilinmeyen bir kimse için de “*vukûf*”un farz olduğuna inanırız.”³

Velâyet ve berâet, Şemmâhî’nin bu açıklamasına göre, ibâdilikte, dinin esaslarındandır. Bu durumda bir ibâdî müminin imanı şu esaslara dayanmaktadır: 1) Hayır üzere olan tüm müminlere velâyet; 2) Her şer işleyenden ve kötülük ehlinden berâet; 3) velâyet veya berâet ehli olduğu bilinmeyen kimse için vukûf ve her türlü masiyetten uzak durmak.

Biz, bu çalışmamızda, İbâdiyye inancında ve içtimâî yapısında büyük önemi hâiz olan bu “*velâyet*” ve “*berâet*” anlayışını, yalnızca ibâdî kaynaklara dayanarak, incelemeye çalışacağız.

I. Velâyet

“*Velâyet*”, lügatte, yakınlık (el-gurb), iyilik etme, yardım ve ihtimam gösterme, başkası için bir işi yerine getirme, hıfz etme ve ittisal

3 Amîr eş-Şemmâhî, “*Kitâbü'l-Akaidi'l-Mübareke*”, Kahire. thz., s. 43

manalarına gelir. “*Velâyet*” kelimesi, “vav” harfi mansub olarak (el-velâye) şeklinde yazıldığında bu manaları ifade eder; buna karşılık “vav” harfi meksur olarak yazılıp (el-vilâye) olarak okunduğunda, emirlik, sultanlık anlamına gelirki, bu tür yazıp okumak, ibâdilere göre, “*el-hutta*” adı verilen cezayı gerektirir.⁴

“*Velâyet*”in lügat anlamlarından birisi de, yetimin işlerini idâre etmek, malını korumak ve maslahatını gözetmektir. Allah’ın dostlarına (evliyaullah) velâyetinin manası da böyledir. Nitekim, Bakara sûresi 257. âyeti bunu ifade eder: “Allah inananların dostudur...”; yani Allah onlara yardım etti, işlerini himayesine aldı ve onları korudu.⁵

“*Velâyet*”, ıstılahta, Müslümanlar için terahhüm, muhabbet ve istiğfarda bulunmak manalarını ifade eder. Yani kalben sevmenin yanı sıra, Müslümanlar için istiğfar etmek, duada bulunmak, rahmet ve iyilik istemek demektir. İstiğfarın manası ise, sağlam bir irade ile, Müslümanlar için, Allah’ın gufranını dilemektir.⁶ Bu anlamda bütün Müslümanlar arasında velâyet vardır ve Kitap, Sünnet ve Ümmet’in icmaı ile vâciptir. Zira tüm Müslümanların Kitab’ı bir, peygamberleri birdir. Aynı şekilde Şeri’at’ın aslında ittifak halindedirler; ihtilaf ettikleri hususlar yalnızca furu’a mütaalliktir. Bununla birlikte Şeri’at’ta yeni şeyler ihdas eden Müslümanlardan berâat etmek de bizlere (ibâdilere) vâiptir.⁷

Kur’an-ı Kerim, Muhammed sûresi 19. âyeti bu tür velâyetin vâcib olduğuna delil teşkil eder: “Ey Muhammed... kendinin, inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile...” Sünnet’ten delil ise, İbn Mes’ud’un rivâyet ettiği şu hadîstir: “Hz. Peygamber, ey İbn Mes’ud, imanın aslı (’ari) nedir? diye sordu; İbn Mes’ud, Allah ve resûlü bilir dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Allah için sevmek ve Allah için

4 Velâyet’in lügat anlamı için bkz.: “*Lisânü’l-Arab*”. Muhammed b. Yusuf Atfîş, “*ez-Zehebü’l-Hâlis*”, ta’lik: İshak İbrahim Atfîş, 2. bas., Konstantin 1400/1980, ss. 32-34; Ebû Tâhir İsmail b. Musâ el-Ciyâtî (ö. 750/1349), “*Kitâb Kavâidi’l-İslâm*”, ta’lik: Bekelli Abdurrahman b. Ömer, Gardâya 1976, C. I, s. 85.

5 el-Atfîş, *ez-Zeheb*, s. 134.

6 el-Ciyâtî, *Kavâidu’l-İslâm*, s. 85 vd.; el-Atfîş, *age.*, s. 134-136.

7 “*Mukaddimetü’l-Tevhîd*”, Berberce’den Arapçaya çev. Ebû Hafs Ömer b. Cümey’, 2. bas. 1392/1973; fakat kitabın yazarı bilinmemektedir; 8. Hicri asır alimi olabileceği mütercim tarafından ihtimal olarak belirtilmekte ise de isim verilmemektedir. Bu kitab. Ebu’l-Abbas Bedru’d-Din Ahmed b. Ebi Osman Sa’id b. Abdi’l-Vâhid b. Sa’id B. Ebi’l-Fadl Kâsım b. Süleyman b. Muhammed b. Ömer b. Yahya b. İbrahim b. Musa b. Musâ b. İbrahim et-Tallâtî el-Cerbi’nin “*Şerh*”leriyle birlikte belirtilen tarihte yayınlanmıştır.

buğz etmektir” dedi.⁸ Ahmed b. Hanbel bu hadisi, el-Berae b. 'Azib'den, imanın hakikati Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir” ibaresiyle nakleder.⁹ Bütün Müslümanların “velâyet” ve “berâet”in imandan olduğunu şşylemeleri de bu hususta icma' olduğuna esas teşkil eder.¹⁰

İbâdî âlimlere göre de Allah için velâyet (el-hubbu lillah) ve Allah için buğz etmek (el-buğdu lillah) imanın esasıdır; bunun böyle olduğuna inanmayanın dîni yoktur.¹¹ Nitekim Mâide (5/1), Tevbe (9/3) sûrelerinde de bu husus bildirilir. Filhakika velâyetin aslı, Şeri'at'a uymaktır; zira Yüce Allah “Ey inananlar, Allah'ın İp'ine sımsıkı sarılınız; tâ ki ayrılmayasınız” (Al-i İmrân 3/103) buyurarak Müminlere İslâm Şeri'at'ı üzere olmalarını emretmektedir. Buna göre velâyet, Müslümanların Allah için birbirlerini dost edinmeleri, İslâm dîni üzere birlik ve beraberlik içerisinde olmalarıdır. Nitekim bütün Müslümanların dost edinilmesi (velâyetü'l-cümle) konusunda Ümmet arasında ihtilaf yoktur. Hâlk ile mahluk arasındaki velâyet de böyledir; kul, Allah'ın emirlerine karşı çıkmadıkça, Dîn'e ters düşen davranışlarda bulunmadıkça Allah ondan uzaklaşmaz. “*Velâyetu's-Şeria*”nın aslı işte böyledir.¹²

Allah'ın Müslümanlara velâyeti (velâyetullah lil-ibâd), sevâbı onlar için vâcib kılmasıdır. Müslümanların Allah'ı velâyeti ise, O'nun emrettiği şekilde imân ve amel etmeleridir. Bir başka deyişle emrettiği bütün hususlarda ve yasakladığı tüm işlerde O'nun emrine kesinlikle itaat etmeleridir.¹³ Öyleyse velâyet, iman ve ameli ile Allah'a mut'î olan kimseye terahhüm, muhabbet ve meyl etmektir.

Şüphesiz velâyetin hakikati, Allah için kalb ile sevmek ve dil ile de övmektir (el-vefd bi'l-cenân ve's-senâ bi'l-lisân); hasene sahibi içindir ve salih amellerle vâcib olur. Bu sebepledir ki, salih ve velâyete müstahak olduğu bilinmeyen, kendisine velâyet icâbetmeyen bir kimseyi dost edinmek (tevellâ) küfrü gerektirir. Aynı şekilde kendisine velâyet icâb eden bir kimseyi dost edinmekte geciken de küfre girer. Vâcib olan velâyet ancak berâetle sâkit olur; çünkü berâet velâyetin zıddıdır.¹⁴

8 el-Ciytâli, age., s. 86 vd.; Bu hadis, Ebû Dâvud'un *Sünen* (Sünnet Böl. 2. Bâb, C. 5, s. 6, hadis no: 4599)'inde Ebû Zer'den rivayet edilmektedir.

9 Bkz. İbn Hanbel. “*Müsned*”, C. III. s. 114, C.V, s.146.

10 el-Ciytâli, age., s. 87.; Mukaddime, s. 91.

11 Ebu'l-Abbas eş-Şemmâhî. Şerh, s. 93; Bekir b. Sa'îd A'vuşt, “*Dirâsâru'l-İslâmiyye fi'l-İbâdiyye*”, *Konstantin 1402/1982*, s. 99.

12 el-Atfîş, ez-Zehab, s. 36; Bekir b. Sa'îd, age., s. 100

13 Bekir b. Sa'îd, age., s. 100, 101.

14 Mukaddime, s. 94; el-Ciytâli, age., s. 85.

Velâyet, dinde vefalı olmaları sebebiyle Müslümanlara vâcib olduğu gibi, kendi nefsimiz için ve vâciptir. Bu ise, insanın nefsini hertürlü kötülükten uzak tutması; işlemiş olduğu tüm günahlardan tevbe etmek üzere velâyet etmesidir.¹⁵

İbâdiyye mezhebine yeni giren bir kimsenin velâyeti de Müslümanlara gereklidir. Ancak bu kimsenin, ister müçtehid ister mukallid olsun, mutlaka eski fikirlerinden vazgeçmesi; bid'atlerinden tevbe etmesi; Müslümanların dostlarını dost, düşmanlarını düşman tanıması; Müminlere velâyet, muhâliflerinden de berâat etmesi icâbeder.¹⁶

Velâyetin Kısımları

İnanç ve ameli ile Allah'a mut'î olan kimseyi dost ve kardeş edinmek; her türlü saldırı ve zarardan korumak; kanını, malını ve ailesini muhafaza etmek anlamına gelen velâyet, ibâdi kaynaklarda farklı şekilde tasnif edilmektedir: Bazı yazarlar dört kısma ayırırken, bir kısım ibâdî âlim bu sayıyı 7'ye çıkarmaktadır. Bununla birlikte velâyetin dört kısma ayrıldığı ve bunlara inanmanın imandan olduğu bütün eserlerde yer alır. Velâyetin dörtten fazla olan bölümlerinde görüş birliği olmadığı gibi, birbirinden çok farklı değerlendirmeler vardır. Biraz ileride bu konuya temas edeceğiz.

İbâdiyye mezhebinde hem Tevhîd'in mütemmimi hem de içtimâî müessese ve müeyyide olan "velâyet kavramı"nı, kaynakların umûmî istikametinde şu şekilde tasnif edebiliriz:

1) "*Velâyetü'l-Cümleti'l-Müslimin*": İnsanlar ve cinlerden, ölen ve yaşayan, bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün Müslümanları dost ve yakın ittihaz etmektedir. Ancak bu sevgi ve dostluğun herhangi bir kimsenin şahsına göre değil, Allah rızası için olması şarttır. Bu şekilde inanmak Müslümanlara farz ve Tevhîd'in esaslarından olduğu gibi, bu inancı bilmemek veya inkar etmek de mutlak şirktir. Zira Müminin mükellefiyetlerinden birisi, Allah'a itaat edenleri dost ve kardeş edinmek (velâyet); inkar ve isyan edenlerden de uzaklaşmak (berâet) tir. Aynı şekilde inanan bir insanın Allah'a itaat etmeyen kimsenin sevilemeyeceğini bilmesi gerektiği gibi, O'na âsî olanlardan teberrî etmenin kendisi için vâcib olduğunu da bilmesi gerekir. Nitekim Yüce Allah, "Ey insanlar, doğrusu Biz, sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi

15 Mukaddime, 91-94; eş-Şemmâhi, Şerh, s. 92-93; Ebû Süleyman, Şerh, s. 93.

16 el-Ciyâtî, Kavâid, s. 85; el-Atfîş, age., s. 33.

milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz Allah yanında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır..." (Hucurât 49/13) ayetiyle, Kendisine yakınlığın ancak salih amel ve takva üzere olduğunu bildirmektedir.¹⁷

İns ve cinden bütün Müslümanlara velâyet etmek buluş çağına eren her mükellef Müslümana farzdır; zira Müslümanların tamamını dost edinmeyen, ve bu tür velâyeti inkar eden veya bilmeyen kimse müşriktir.¹⁸

2) "*Velâyetü'l-Ma'sûmin*": Allah'ın Kur'an'da zikrettiği, ismet ve seçkinlik vasıflarıyla vasıflandırıp övdüğü, Allah dostları (evliyaullah) olduklarını bildirdiği kimselere velâyet demektir. Bu kimseler *cümle*, *efrâd*, *zukûr* (erkekler) ve *ünâs* (kadınlar) olmak üzere dört sınıfa ayrılırlar. Her dört sınıfa velâyet ve cennetlik olduklarına imân etmek tüm Müslümanlara vâciptir; terketmek veya inkar etmek ise şirktir.¹⁹

Nebiler, resüller, ashâbu'l-Kehf, ashâbu'l-Uhdûd ve's-Sehere ve Kur'an'da geçen benzeri topluluklar "*cümle*" adı verilen birinci sınıfa oluşturur. "*Efrâd*" ise iki nevi'dir: 1) Hz. Adem ve onun gibi Kur'an'da şahsen ve ismen belirtilenler; 2) Mümin, âl-i fir'avn ve benzerleri gibi ismen belirtilmeyenler. Erkekler (*cz-zukûr*), nebiler ve veliler olmak üzere iki nevi'dir. Aynı şekilde kadınlar (*ünâs*) da; 1) İmran kızı Meryem ve emsalleri gibi Kur'an'da ismen zikredilenler, 2) Fir'avn'nun eşi gibi ismen zikredilmeyenler olmak üzere iki kısımdır.²⁰

Kur'an'da ismet ve seçkinlik vasıflarıyla vasıflandırılarak ismen zikredilen erkek ve kadınların hepsine velâyet etmek Tevhîd'dendir. Bu kimselerden berâet etmek ise şirktir. Bununla birlikte, Hz. Âdem ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dışında, onlardan hiçbirini ismen zikretmeksizin hepsine topluca velâyet etmek de yeterlidir; fakat Hz. Adem ile Hz. peygamber'in cennet ehlinin nebileri olduklarını bilmek her mümin için vâciptir. el-Vercelânî gibi bazı ibâdî âlimler Ceb-râil için de, ismen zikrederek, velâyet etmek gerektiğini söylemektedir. Meselâ Ebû Ya'kûb el-Vercelânî, "ed-Delil ve'l-Burhân" isimli kitabında şöyle der: "Ceb-râil ve Âdem (a.s.)'in ismen bilinmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'den tevkîfen bir şey vârid olmamıştır;

17 eş-Şemmâhî, Şerh, s. 83 vd.; el-Ciyâtî, Kavâid, s. 46.

18 el-Ciyâtî, age., s. 46; Atfiş, age., s. 33 vd.; ancak el-Atfiş, velâyeti terkeden veya bilmeyen kimsenin münafık olduğunu söyler (s. 34).

19 el-Ciyâtî, age., s. 46; Bekir b. Sa'îd, age., s. 100.

20 el-Ciyâtî, age., s. 48; Mukaddime, s. 84; eş-Şemmâhî, Şerh, 85.

ancak bu husus şöhret bulmuş olmasına hamledilmektedir. Nitekim Hz. Âdem'in nübüvvetinin Hz. Peygamber'in risâleti üzere olduğuna dâir de hiçbirsey vârid olmamıştır.²¹

Allah'ın Kur'an'da isim zikretmeden haber verdiği diğer seçkin kimselerin velâyeti de böyledir, onların cennet ehlerinden olduklarına inanmak her mümin için gereklidir. Bunun yanısıra, ismen zikredilen şahıs hakkında hüccete sâhip olununca, sahipolunan hüccet gereğince, onlar için bilgi ve muhabbete sâhib olmak icâbeder. Meselâ Kehf sûresi 65. âyeti buna delil teşkil eder: "Bu arada ikisi-katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz-kullarımızdan birini buldular." Âyette geçen "abd" kelimesinden murad Hıdır (a.s.); âyetin başlangıcında zikredilen genç ise Yuşa' b. Nûn'dur. Bu kimseler hakkındaki mütevâtir haberler, sahîb eserler ve ismen bilinmeleri onlar için birer hüccettir. Haklarında sağlam hüccet bulunan itiraz götürmez bir şöhrete sâhib olan kimselerin, belirtilen durumlarına göre, dost edilmeleri Müslümanlara vâcibtir; ancak Kitâb'ın zâhîri yönüyle veya bazı işâretlerle ona atıfta bulunması lazımdır.²²

Binaenaleyh, Hz. Adem, Hz. Muhammed ve Hz. Cebrâil (a.s.)'in velâyeti husûsî olarak, öteki nebilerin ve meleklerin velâyeti de icmâlen vâciptir. Meleklerle velâyetin gerekli olması, devamlı olarak taat üzere olmalarındandır. Meselâ, Cebrâil ve Hz. Meryem'in Kur'an'da zikredildiğini ve övüldüğünü bilen bir kimsenin onları sevmesi ve dost edimesi (velâyet) vâcib olur. Aynı şekilde Kur'an'da zikredilen diğer salih kimseler ve melekler için de icmâli velâyet icâbeder.²³ Kadınlardan Hz. Havva, Sara binti Harân b. Nâhur binti Ammi İbrahim, Fir'avn'nun karısı, ve Mücâçim'in kızı Âsiye²⁴, Meryem'in annesi Hinnè, Hz. Yahya'nın annesi ve Hz. Meryem'in kızdaşdeşi Minne²⁵, Hz. Yûsuf'un karısı Züleyhâ²⁶, İsrâiloğullarından Rahime,²⁷ mümin-

21 el-Ciytâli, Kavâid, s. 47-den naklen.

22 Ebü Süleyman, Şerh, s. 85 vd.; eş-Şemmâhî, Şerh, 86 vd.; Atfiş, age., s. 58.

23 Atfiş, age., s. 32.

24 el-Ciytâli, age., s. 48 vd.; eş-Şemmâhî, Şerh, s. 86 vd.; Ebü Zekeriya Yahya el-Cennâvîni, "Akidetü'r-Tevhîd" (Akidetü Nefüse)-yazma eser, varak 8. Bu yazmanın fotokopi nushasını bize verme lütfünde bulunan Cezâyir Üniversitesi İslâmî İlimler Enstitüsü Müdürü sayın Dr. Annmar Talbi'ye teşekkürü bir borç bilirim. Asiye, Fir'avn'nun karısı ve Müzâhim'in kızıdır. Yüce Allah onu, "O, Rabbim, katından cennette bana bir ev yap; beni Fir'avn'dan ve onun işlediklerinden kurtar", demişti" (Tahrîm 66/11) âyetiyle över.

25 Hakkında Tahrîm sûresi (66) 12. âyeti inzal olmuştur.

26 Hakkında Yûsuf sûresi (12) 53. âyeti vardır.

27 Hz. Yûsuf'un kızı olduğu da söylenir; aynı şekilde annesinin Züleyha, kocasının da Eyyub olduğu bildirilir. Eyyub, Rum b. Ümer'in çocuklarındandır. annesi Lut evlâdındandır. Allah ondan Kur'an'da, Sa'd 38/43, 44 ayetleriyle sözeder.

lerin annesi Hz. Aişe²⁸, ile kavm-i Yûnus²⁹ve Habibu'n-Neccâr³⁰ adlı şahıs da velâyet ehli kimselerdir. Ancak bunların ma'sûm oldukları hususunda ittifak yoktur.³¹ Aynı şekilde “*el-kıssâsûn*” tabir olunan ulemâ ile ruhbân kullar (er-ruhbân en-ibâd) da ehl-i velâyettir; çünkü Allah bu iki zümreyi de Kur'an'da zikreder ve över. Bunlar, Necâşi'nin gönderdiği âlim ve ahlaklı insanlardır. Resullullah (s.a.v.)'a mülâki olduklarında, Hz. Peygamber onlara Yâsîn sûresini okudu; oular da ağlayarak dinlediler ve hemen îman ettiler. Sayıları hakkında farklı görüşler vardır: 70 veya 32 kişi oldukları söylendiği gibi, 5 tanesi ruhbân 7'si de kıssâsûn olmak üzere 12 kişi oldukları da belirtilir. Ayrıca Müslümanların Habeşistan'a hicretleri sırasında müslüman olmuş oldukları da belirtilir ve bunlardan 8'nin Şamlı ruhbân olduğu ifade edilir.³²

3). “*Velâyetü'l-Beydâ*”: Âdil imam ile Allah'a itaat hususunda ona tâbi olanların velâyetidir. Bir başka deyişle imam ile vezirini, kâdısını, haznedârını, kâtibini ve Hak Yol'da onlara uyanları sevmek ve dost edinmektir. Adı geçen kimselerin günah işlememeleri velâyet için şart ise de, taraftarlarından birisinin velâyet etme özelliğini yok edici bir davranışta bulunması “*velâyetü'l-Beydâ*”ya mânî değildir. Eflah b. Abdilvehhâb, *el-Cevâbât*” adlı kitabında, bu konuda şunları söyler: “Râiyye imama tâbidir; imam âdil olursa, ona tâbi olan herkes de âdil addedilir. Bu anlamda velâyet dünyevî hükümlerden bir hükümdür. Bu durumda olan bir imamın idaresinde yaşayan Müslümanlar, hâlis imanları üzere amel ederler; Allah da onları, aralarında bir ayırım yapmadan, izhar ettikleri hal üzere bilir ve velâyet eder. Bu sebepledir ki “*velâyetü'l-beydâ*”, Bütün Müslümanların tutunup kurtuldukları bir İp'tir.”³³

Müslümanların amellerinin salih olmasına, müslüman olduklarının başkaları tarafından bilinmesi esas teşkil eden hüccetlerin başında hiç şüphesiz âdalet gelir. Gerçekte bütün Müslümanlar âdildir veya âdil

28 Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Peygamber'in zevcesidir; annesi Rûmân binti Amir'dir. Nübüvvetin gelişinden 10 yıl sonra, 6 yaşlarında iken peygamberimizle nişanlanmış ve 12 yaşlarında iken de Medine'de evlenmiştir. Yaşı ve evlendiği tarihle ilgili başka görüşler de vardır (bkz. eş-Şemmâhi, Şerh, s. 89).

29 Yûnus (10) 98. âyetiyle kendilerinden haber verilen topluluktur.

30 Yâ-Sin (36) 25. âyetinin sözettiği kimsedir.

31 Bkz. Mukaddime, ss. 87-89; eş-Şemmâhi, Şerh, 86-90; Ebû Süleyman, Şerh, s. 88 vd. el-Cennâvini, adigeçen yazma, varak 8; el-Ciytâli, age., s. 48 vd.

32 el-Cennâvini, age., varak 8; Kavâid, C.I. s. 48; Ebû Süleyman, Şerh, s. 87; eş-Şemmâhi, 88 vd.

33 el-Ciytâli, age. C. I, s. 48; Atfiş, age., s. 35; el-Cennâvini, age., varak 9.

olmak zorundadır. Nitekim Hz. Ömer şöyle der: “Bir suç işleyerek ceza görenler veya suç işlediği sâbit olanlar hariç, bütün Müslümanlar birbirlerine karşı âdildirler.”³⁴Bu sebeptendir ki, Hz. Ömer devrindeki adalet yok olunca Müslümanlar arasında ihtilaflar çıktı; tefrika ve fitne zuhûr etti.

İmamların ve Ümmetin reisinin velâyeti İbâdiyye mezhebinde fevkalâde önemli bir meseledir. Zira imamları bilmemek, vasıfları hakkında malumat sahibi olmamak ve devlet başkanını tanımamak câiz değildir. Takva ehli ve mürüvvet sâhibi olmak; adalet üzere icraatta bulunmak; ehl-i hilâfa muhalefet etmek imamın veya devlet başkanının tanınması ve velâyeti için yeterli hüccettir. Ebû Hazer’in, “imamları bilmemek câiz değildir” dediği nakledilir. Ancak, onun bu sözüyle, ilk dördü arab, sonra gelen beşi de fars asıllı olan şu dokuz imamı bilmemek câiz değildir demek istediği, söylenir: Ebû Bekir es-Sıddîk b. Ebî Kuhâfe et-Teymî (ö. 34), ‘Adiy b. Ka’b kabilesinden Ömer el-Faruk b. el-Hattab (ö. 44), Abdullah b. Yahya el-Kindî (Tâlibu’l-Hak) (ö. 130 yıllarında), Ebu’l-Hattab Abdu’l-Âlâ b. es-Semh el-Ma’arifi el-Yemenî (ö. 180’e doğru)³⁵, Abdurrahman b. Rüstem el-Fârisî Abdulvehhab b. Rüstem Eflah b. Abdilvehhâb Muhammed b. Eflah ve Yûsuf b. Muhammed (r.a.).³⁶

4) “*Velâyetü’l-Eşhâs*”: İsmen bilinen ve özellikleri itibariyle şahsen tanınan kimsenin velâyeti olup, vâciptir. Bu tür velâyet, Allah’ın tüm Müslümanlara farz kıldığı dinî bir vecibedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), “Allah için veren, Allah için yasaklayan, Allah için seven ve buğzeden kimse imanını olgunlaştırmıştır” buyurur.³⁷ Hz. Ömer de şöyle der: “Hayırımı gördüğümüz bir kimse için; bu insanda hayır vardır deriz; onda hayır olduğuna inanırız ve onu severiz (tevellâ). Bir kimsenin de kötülük işlediğini görürsek; bunda şer vardır deriz ve ondan teberrî ederiz.”³⁸

Bununla birlikte, bir kimseye velâyetin gerekli olması için, şu özellikleri taşıması icâbeder:

34 el-Ciytâlî, Kavâid, C.I., s. 49.

35 Age., s. 64 vd.; ez-Zehab, s. 35; eş-Şemmâhî, age., s. 99. Bazı ibâdî yazarlar, ilk Oman imamı el-Cülendî b. Mes’ud’u da bu dört kişiye ilâve eder (bkz. Kavâid, s. 64).

36 eş-Şemmâhî, age., s. 85; Kavâid, s. 64; Ebû Sehl Yahya b. İbrâhim el-Vercelânî, “Ma’rî fatû’t-Tevhîd, s. 48.

37 el-Ciytâlî, age., s. 66; eş-Şemmâhî, age., s. 99. Bu mealdeki hadîsler için ayrıca bkz. Bulhârî, Kitâbü’l-İmân; Ebû Davud, Sünen, Sünnat Böl.

38 el-Ciytâlî, age., s. 66.

1) Kendisini işiten kulağın işittiği şeylere razı olması; yani sözlerini dinleyen şahsın dinlediklerinden memnun kalması;

2) Gözün razı olacağı hal ve hareketlerde bulunması, yani onu gören Müslümanların inanç ve amellerinden hoşlanması;

3) Kalbin razı olacağı amellerde bulunması; yani yaşayışının ve işlediği amellerin İslâm akidesine uygun olduğunu kalbin doğrulaması ve davranışlarından memnun kalması;

4) Bütün dinî emir ve yasaklara itaatta kusur etmemesi; hislerinin yönelttiği şeylerde kalbin karşı koyması azalarının hareketlerinin "âman"ına muvafık olduğunu söylemesi; yani İslâm Şeriat'ına ve İbâdî Mezhebine uygun hayat sürdürmesi.³⁹

İşte bu dört özelliği kendisinde bulunduran bir kimsenin velâyeti bütün Müslümanlara vâciptir; terk edilmesi küfrü, tehir edilmesi de nifakı gerektirir. Ancak bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'in lisanı ile velâyeti sabit olan kimsenin velâyetini terk etmek şirktir. Kendi için velâyet vâcip olan kimsenin durumu da böyledir; buna icâbet etmezse helâk olur. vâcib olan velâyet ancak berâetle düşer; çünkü velâyet ve berâet birbirlerinin zıddı iki kavramdır.⁴⁰

Velâyetin sahîh olabilmesi için de bazı esaslar vardır:

1) Velâyet edilecek şahsın inanç ve ameliyle Müslümanlara muvâfakat ettiğinin bilinmesi (el-Hibre);

2) Mutlak şöhrat sâhibi olması; yani o kimseden iyilikten başka bir şeyin sâdir olmadığını herkesce bilinmesi ve doğrulanması; çünkü iyi bir insan olmasıyla tanınan kimse, beyyineye ihtiyaç olmaksızın, tevellâ edilir;

3) O kimse hakkında, velâyet ve berâet konusunda hüküm verme yetkisine sâhip, güvenilir iki âdil şahidin şahîtlilik etmesi;

4) Âdil bir kimsenin, onun için, lehde şahadet etmesi.⁴¹

İlk üç şart üzerinde bütün ibâdî ülemâ görüş birliği içerisinde olmakla birlikte, dördüncüde ihtilaf vardır; sonuncu esasın ancak velâyeti zâyi olan kimse için hüccet olabileceğini söylemektedirler. Onlar, bunu, elbisesini temizlenden ve iftar etmeden oruç tutarak Allah'ın hakkını yerine getirdiğini söyleyen bir kimsenin durumuna benzettirler.

39 Atfiş, ez-Zehab, s. 35; eş-Şemmâhî, age., s. 85.

40 eş-Şemmâhî, age., s. 85.

41 el-Ciyâtî, age., s. 62.

Zira, evlenme, boşanma, kan ve mal davaları ve benzeri akidler ve davalarda olduğu gibi, ancak kendisine güvenilen iki âdil erkek veya bir erkek iki kadının şahitliği bir hüccet olur.⁴²

Buradan şu sonuca varabiliriz: Şahısların velâyetinin farz ve vâcib olması ancak delille olur. Velâyeti hakkında delil bulunan bir kimseyi tevellâ etmek bütün Müslümanlara farzdır; bunun terkedilmesi ise küfürdür. Öte yandan velâyetinin farz olduğuna dâir husûsi nass bulunan kimselerin velâyeti ile diğer şahısların velâyeti arasında fark vardır. Velâyetinin aslı ve şartları üzerinde ittifak edilen bir şahsın velâyetini inkar etmek, Müslümanların birbirleri üzerindeki haklarını inkar etmek demektir: çünkü Peygamberimiz, Müslümanın, Müslüman üzerinde 6 hakkı olduğunu söyler: “karşılaştığında selam vermek; hastalandığında ziyaret etmek; dâvet ettiğinde icâbet etmek; öldüğünde cenazesinde bulunmak; düşkün duruma düştüğünde kendisine hayır duada bulunmak; kendisi için sevdiğini onun için de sevmek.”⁴³

5) “*Velâyetü ehli'l-Hilâf*”: Ayrılık ehlinin (ehli'l-Hilâf) mezhebinden ayrılıp “Ehl-i Vifâk” mezhebine (İbâdiliğe) giren kimsenin velâyetidir. Böyle bir kimsenin velâyetine engel olan husus, onun, ayrılık (el-hilaf) üzere olmasıdır. Bu da iki şekilde olur: 1) Müteddeyyin olarak, yani Müslümanların görüşlerine muhalefet edecek kadar bid'atine bağlılıkta ileri gitmek; 2) Gayri müteddeyyin olarak; yani bid'at ve sapıklıkları sebebiyle, cennet cehennem, ceza ve mükafaat gibi İslâmî esas-inkar etmek; haramı helal, helalı da haram saymak.

İşte bu durumda olan veya küfür ve şirk üzere bulunan bir kimse, mevcut durumunu değiştirir; eski inanç ve fikirlerini terkeder, “*Müslümanlar Cemaati*”na dahil olursa, Ehl-i Tevhîd'den olduğu sabit olduğundan, velâyeti vâcib olur; malı ve canı diğer insanlar için haram olur. Bununla birlikte Müslümanların onu tevellâ etmesi, islam kardeşliği esaslarına göre muamelede bulunması için, bütün günahlarını terketmesi; İslâm akîdelerine sıkı sıkıya bağlanması ve İslâm dairesi içerisinde yaşaması icâbeder.⁴⁴

İbâdî yazarlar, suçlarını itiraf eden, günahlarından tevbe ederek Müslümanların görüşlerine dönen bir kimseden berâet edilemeyeceğini söylerler. İhdas ettiği bid'atten dönen ve tevbe eden; bu tevbesini Müslümanlara ilân eden kimsenin durumu da böyledir. Bu kimseler, tev-

42 Age., s. 63.

43 el-Ciytâli, age., s. 57.

44 Age., s. 58.

belerini ilan ettikten sonra, İslâm inancı üzere amel ederlerse, velâyetleri câiz olur. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "Peygamberler ve inananlar, ona Rabbinden indirilene inandı. Hepsini Allah'a meleklerine, Kitaplarına, peygamberlerine inandı. Peygamberleri arasından hiçbirini ayırdetmeyiz, işittik, itaat ettik. Rabbimiz, affını dileriz, dönüş Sana'dır, dediler" (Bakara 2/285); Meselâ, Sufriyye mezhebine mensub Hilâl b. 'Atiyye⁴⁵, bu mezhepten ayrıldığı söyledi; tevbe ettiğini açıkça ilân etti; ihâdiler de onu tevellâ ettiler. Daha sonra o, Oman'a döndü ve öldürülünceye kadar imam el-Cülendî b. Mes'ud'la beraber savaştı.⁴⁶

Bununla birlikte, bid'atiyle insanları sapıtan, başkalarını bid'tini kabule çağırarak mütedeyyin olmayan bid'atçı, bid'atini ve sapıklığını ilan edip tevbe etmedikçe tevellâ edilmez. Cemel'de Hz. Aişe saflarında savaşan ve karşı taraftan birçok insan öldüren kimse ile Hz. Aişe'nin durumu böyledir. Sıffîn savaşında "tahkîm"i kabul eden, saflarında savaşanları buna çağırarak Ali b. Ebî Tâlib ile Halef b. es-Semh de aynı hükme tâbidir; bid'atlerinden tevbe etmedikleri için bunların velâyetleri câiz değildir.⁴⁷

İbâdiyye'nin, ister mütedeyyin ister gayri mütedeyyin olsun, bid'atından vazgeçip, herkesin huzurunda günahlarından tevbe ettiğini ilan eden bid'atçinin velâyetini câiz görmesinin delillerinden birisi de Sünnet'tir. Meselâ peygamberimiz, Müslim'in rivâyet ettiği bir hadîsde⁴⁸ şöyle buyurmuştur: "Amr b. el-As şöyle der: Allah îmanı kalbime soktuğunda Hz. Peygamber'e geldim ve "uzat elini sana beyat edeyim" dedim; Hz. Peygamber elini uzattı; elinden tuttuğumda "söyleyecek bir şeyin var mı?" dedi; bir şart ileri sürmek istiyorum dedim; şartın nedir? dedi; beni affetmendir, dedim; bunun üzerine "ey Amr, eğer gereği gibi amel edersen, İslâm geçmişi siler; hicret etmek hicretten önceki hayatı kaldırır; haccetmek de hac yapılmadan önceki hayatı siler yok eder, dedi."⁴⁹ Onun bu istikametteki bir hadîsi de şöyledir: "İslâmiyet önceki durumu yok eder, yani müslüman olunursa, şirk,

45 Hilâl b. Atiyye el-Horasanîdir; Basra'da, seçkin ibâdi alimlerinden ve muhaddislerinden olan Ebû Ubeyde ve Muhammed b. Mahbub (ö. 260)'dan ilim öğrenmiştir. İmam el-Cülendî b. Mesud (ilk Oman imamı)'la birlikte Hicri 134'de, es-Saffah'ın kumandanı Hazım b. Hüzeyme el-Horasanî ile yapılan savaşta, ölmüştür (bkz. Kavâid, s. 52).

46 Kavâid, s. 52

47 Age., s. 54

48 Age., s. 49

küfür ve mâsiyetle geçen önceki dönem yok olur.”⁵⁰ Buna göre müslüman olan bir kimse, fârz olan ibadetleri yapmadan; namaz kılmadan, oruç tutmadan ölecek olsa, müslüman olarak ölür ve cennete girer.”⁵¹ Nitekim rivâyet edildiğine göre, Amr b. Afiş müslüman olur ve hemen arkasından Müslüman ordusuna katılarak Uhud savaşına gider; savaşır ve şehid düşer; hiçbir vakit namaz kılmamasına rağmen cennete gider.⁵² Aynı şekilde Abdullah b. Nuhem’in amcasına şunları söylediği bildirilir: “Ey amca, istersen gel Allah’a teslim olalım; yeni dine inanalım. “Amcası böyle bir şey yaparsan sana verdiğimiz herşeyi elinden geri alırım” diyerek onu tehdit eder. Bunun üzerine Abdullah, “sen beni bununla mı korkutuyorsun? Allah’a yemin olsun ki, Hz. Muhammed (s.a.v.)’i bir defa görmek benim için bu dünya ve onda olan herşeyden daha sevimidir” dedi ve müslüman oldu; onunla savaştı ve öldü. Hz. Peygamber onu kendi eliyle kabrine indirdi ve kabri başında şunları söyledi: “Allahım; ben bu kabir sâbibinden razı olarak ayrılıyorum. Sen de ondan razı ol”; bu sözleri işiten Abdullah b. Mes’ud, “keşke bu kabrin sahibi ben olsaydım diye bağırdı.”⁵³

6) “*Velâyetü’l-Hâriç mine’s-şirk ile’l-İslâm*”: Şirkden vazgeçip, kelime-i şahadet getirerek tevhid akîdesini kabul eden kimsenin velâyetidir. Âdil iki şahid huzurunda şirk ve küfür inancını bıraktığını, günahlarından tevbe ettiğini, İslâm dinine girdiğini söyleyen ve intisab ettiği yeni dinin esaslarına göre amel eden bir kimseyi sevmek, dost ve kardeş edinmek Müslümanlar için bir vecibedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: “İnkâr edenlere, eğer savaştan vazgeçerlerse, geçmişlerinin bağışlanacağını ve tekrar başlarsa evvelkilerin hükmünün uygulanacağını söyle” (Enfal 8/38). Hz. Peygamber de, “İslâm önceki durumu yokeder”, buyurur.⁵⁴

7) “*Velâyetü’l-Etfâl*”: Çocukların velâyetidir. Ancak bu hususta Müslümanlar arasında ihtilâf ortaya çıkmış ve dört görüş ileri sürülmüştür: Mürcie, bütün çocuklara velâyet etmek gerektiğini ileri sürer. Mua’z b. Cebel’in görüşü de budur. en-Nukkas ve onların görüşünde olanlar bütün çocuklar hakkında “vukûf” a kâildirler. Ashâbu’l-Hadis ve Sufriyye, çocuklar babalarının nezdindedir; Müslümanların çocukları

50 Age. s. 50

51 Aynı eser, aynı yer.

52 Kavâid, s. 50.

53 el-Ciytâlî, age., s. 51.

54 Aynı eser, s. 50.

Müslüman, müşriklerin çocukları da müşrik hükmündedir, derler.⁵⁵ İbâdiye ise, Müslümanların çocuklarına velâyet; gayr-ı müslimlerin çocukları için de, çocuk hilm derecesine ulaşınca, yani kendisinden dinde vefâ zâhir oluncaya veya kendisinden teberrî etmeyi gerektiren kebâir işleyinceye kadar, "keff" (vukuf) lâzım geldiği inancındadır. Bu görüşlerine Tûr sûresi: 52/2 âyeti ile Resûlullah'ın İbn Mâce'nin el-Hüseyin b. Ali ve İbn Abbâs'dan rivâyet ettiği, "onun için cennette bir emzirici vardır; o süt emmesini cennette tamamlayacaktır" meâlindeki oğulları Kâsım ve İbrâhim ile ilgili hadisini delil gösterirler.⁵⁶

Müslüman çocuklarını tevellâ etme hususuna da Hz. Peygamber' in şu hadisini esas alırlar: "Resûlullah'a bu tür çocukların velâyeti meselesi soruldu o da şöyle dedi: Kendisine velâyet edilenin çocuklarının velâyeti şu dört şarttan birisiyle sâbit olur: 1) Babalarının yatağında doğduklarının bilinmesi; 2). babalarının, çocuklarının huzurunda, onların kendi çocukları olduklarını söylemesi; 3) güvenilir kimselerin bu çocukların nesebi hakkında şahitlik etmesi; 4) "ehl-i cümle"nin, yani Müslüman cemâatın onların nesebi hakkında şahâdetinde bulunmaları ve birlikte olduklarında onları tevellâ etmeleri."⁵⁷

Buraya kadar öz olarak açıklamaya çalıştığımız velâyetin ilk dört şeklinin farz ve vâcib olduğu hususunda bütün İbâdi bilginler görüş birliği içerisinde; son üç kısmı ise ihtilâfıdır.

Berâet

"Berâet", lügatte, bir şeyden uzaklaşma, çıkma (el-hurûc) ve kurtulma anlamlarına gelir. İstilahta ise, küfürleri sebebiyle kâfirleri kötüleme ve lânetlemedir; ma'siyet ehlinden tevbe edinceye kadar uzak durmak demektir.⁵⁸ Buna göre berâetin mânası küfür ehline kalbde düşmanlık

55 "Kavâidül-İslâm'da, en-Nukkâs ve en-Nükkâr hakkında şöyle denilmektedir: "Eş-Şeyh Ebû İshak Atfiş," "en-Nukkâs," "en-Nükkâr", "Müstâvî" ve "Yezîdiyye", bazı dinî meselerde ashabımıza muhalefet ederek İbâdiyye'den ayrılan tek bir fıkraya verilen isimlerdir; imam Abdülvehhab b. Rüstem'in imâmetini reddettiklerinden dolayı "en-Nukkâs"; onun imamlığını tanımayarak başkaldırdıkları için "en-Nükkâr"; Berber asıllı olduklarından "Müstâvî"; er-Rebî' b. Habîb'in taraftarlarından olan Yezid el-Fizârî el-Kûfî'ye nisbet edildikleri için de "Yezîdiyye" diye isimlendirilmişlerdir", der" (bkz. Kavâid, s. 59).

56 el-Ciytâlî, age. s. 60; İbn Mâce.

57 Aynı eser, s. 60.

58 Bkz. İbn Manzur, Lisânu'l-Arab; el-Ciytâlî, age., s. 68; eş-Şemmâhî, age., s. 99; Ebû Süleyman, age., s. 100 ; el-Atfiş, age., s. 44 vd; el-Cennavîni, age., varak 13; "Keşfu'l-Cimme, li-Câmi'l-Ahbâri'l-Umme (İ'tikâd âtu'l-Fırkatil-Vehbiyye el-İbâdiyye)" adlı yazma eserin 9 ve 10. bölümleri. Bu yazmanın fotokopisini bana veren sayın Dr. Ammar Talbî'ye teşekkür ederim.

beslemek, ve onları dil ile lânetlemek; yani fâile muhâlefet ve ondan uzaklaşmaktır. Bu anlamda berâet, Allah'ın, insanları yerine getirmekle mükellef tuttuğu bir farzdır. Berâet, velâyetin zıddıdır; vâcib olan berâet, ancak velâyetin vâcib olmasıyla düşer. Berâet etmek kendisinden uzaklaşılan kimseye de berâet etmekle yükümlü olana da vâciptir, tıpkı velâyet gibi bülûğa etmekle vâcib olur. Berâeti vâcib kılan küfür ve işlenen ma'siyetlerdir.⁵⁹

Berâetin vücûbiyeti Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sâbittir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Sana baş kaldırırlarsa: 'Yaptıklarınızdan uzağım' de (şuârâ Sûresi: 26 /216); yani ben onların öğütlediklerinden ve yasakladıklarından, yaptıkları şeylerden beriyim; sizden ve yaptıklarınızdan uzağım; size muvâfık değil, muhâlifim demektir; çünkü bir kimseyi desteklemek yaptıklarını tasvib etmek onunla aynı durumda olmaktadır⁶⁰. Mâide sûresi 5 /51, Âl-i İmrân: 3 /28, Mümteherine: 72 /13 sûrelerinde de buna işâret edilmektedir. Yüce Allah, bu ayetlerde, kâfirleri dost edinmeyi (tevellâ) yasaklar; aksini yapanlar için ceza vereceğini; müşrik ve kâfiri dost edinenin, müşrik ve kâfir; münâfığa dost edinenin de münâfık olduğunu bildirir⁶¹.

Hz. Peygamber (s.a.s.) de, birçok hadîslerinde, berâetin dîni vecibelerden olduğunu söylemiştir. Mesela o, er-Rebi'in İbn Abbas'dan rivâyet ettiği bir hadîste şöyle demiştir: "İslâm'da bid'at ihdas edene ve bid'at ihdas edeni dost edinene Allah lânet etsin. Sihir yapan ve yaptıran zina eden ve traş olan bizden değildir."⁶²

Berâetin Kısımları

Berâet, tıpkı velâyet gibi, esas iyibariyle 4 kısımdır; fakat 6 kısımdır diyenler de vardır.

1) "*Berâtü'l-Cümle*": Başlangıçtan Kıyâmete kadar olan süre içinde yaşamış ve yaşayacak, bildiğimiz ve bilmediğimiz ins ve cinden tüm küfür ehlinden berâet etmektir. Bu tür berâet, Kur'an, Sünnet ve İcmâ-ı Ümmet ile sâbit ve vâciptir. Başka bir deyişle, tüm itaat ehline velâyet vâcib olduğu gibi, küfür ve mâsiyet ehli herkesten berâet etmek de vâciptir; Müslümanlar için dîni bir mükellefiyettir. Nitekim, hangi türden olursa olsun ısrarla ma'siyet işleyenlerden beraet etmenin vâcib olduğunda ittifak edilmiştir. Bu bakımdan, Tevhid'in tamamından olan

60 eş-Şemmâhî, age., s. 99; Bekir b. Sa'îd, age., s. 105.

61 el-Ciyâtî, age., s. 67.

62 Age., s. 68.

kâfirlerden berâetle ilgili bir hususu terketmek; Allah'ın kâfirlerden berâet etmeyi emrettiğini bilmemek; küfür ehlinde berâetin farz ve vâcib olduğunu inkar etmek küfür ve şirk⁶³.

Bununla birlikte, ehl-i kıbleden olan şahıslardan berâet etme hususunda ibâdî bilginler arasında ihtilaf vardır. Bazı ibâdî yazarlar, ehl-i kıbleden olan ve birtakım dinî meselelerde bize muhalefet edenleri tekfir etmek câiz değildir; nitekim, muhâlif elinde olsa bile, kebire sâdir olmadığı sürece "dâhîlül-İslâm"ın velâyeti vâciptir, derken, bazı ibâdî yazarlar bunun aksini söylerler ve ehl-i hilâf ve Allah'ın görülmesi gibi ehl-i hilâfın inandığı bir husûsa inanan kimselerden teberrî etmek gerekir, derler; böylece "Muvahhidin"ın velâyetini câiz görmezler. Bununla birlikte İbâdiye'nin cumhûrunun görüşü, küfrüne dâir nass veya açık delil bulunmayan kimseleri tekfir etme ve onlardan teberrinin câiz olmadığı doğrudur.

"Keşfu'l-Gımmel-Câmü'l-Ahbâri'l-Umme (İtikâdu'l-Fırkatil- Vehbiyyeti'l-Ibâdiyye)" isimli yazma eserin müellifi berâetin muhtevasını fevkalâde genişletmekte ve İbâdiye dışındaki Ehl-i Kible'nin tamamından teberrî etmeyi gerekli saymaktadır. Kitabının dokuzuncu ve onuncu bölümlerini el-Berâe konusuna tahsis eden müellif ezümle şunları söylemektedir: "...Berâet, imân ettikten sonra haramlardan sakınmayan, Allah'ın va'dinde ve vaidinde şüpheye düşenler, yani Sifâtiyye içindir.

Berâet, Allah'ın kâfirlere ve büyük günah sahiplerine sayılı günler azâbettiğini sonra onları cehennemden çıkararak cennete soktuğunu; gadap ettikten sonra onları tevellâ ettiğini söyleyenler, yani mürcie ve benzerleri içindir.

Berâet, vasîlerin bilinmesi ve tanınmasını; onlara itâat ve velâyet edilmesini -Ehl-i dalâl ve ma'siyet sahibi olsalar bile-Allah'ın insanlara farz kıldığını söyleyenler, yani Şîa içindir.

Berâet, Kur'an'ın bir zâhiri bir de bâtını vardır; zâhir ilmini insanlar, bâtını yönü ise kendilerine vahiyler gelen vasîler bilir; dünya kesinlikle kendilerine vahiy gelen nebîlerden veya vasîlerden halî değildir diyen Rafîzî İsmâilliler içindir.

Berâet, Ebû Bekir ve Ömer'den teberrî eden onların imâmet meselesinde el-Evsiyâ'ya zulmettiklerini imamlıklarına mânî olduklarını; el-Evsiyâ'nın kendilerinin devletleri, işlerinin zuhûru, sözlerinin doğruluğunun beyânı olduğunu söyleyen; âhir zamanda beklenen kişi

63 Bekir b. Sa'id, age., s. 105; Kavâid, s. 68; Mukaddime, s. 100.

olarak bir adamın, çıkacağına inanan kimseler, yani er-Râfıza içindir. Berâet, Allah'ın indirdiği ile hükmedilmeyen her yeri şirk diyarı kabul eden; buralarda yaşayanları hicret etmedikçe mü'min saymayan; kendi diyarlarında (dâru'l-Hicre) yaşayanları zânî, kâtil, sârik, günâhî kebâir sahibi olsalar bile Müslüman sayan; Dâr-ı Hicret'te münâfık ve fâsik olmadığını yani Resûlullah'ın darında olabilenlerin olmadığını söyleyen; kendilerinden olmayanları öldüren kimseler, yani Ezârika ve diğer Havâric içindir.

Berâet, Ehl-i kebâirin ne mü'min ne de kâfir olduğunu; Allah'ın onlara kâfirlere yaptığı azâbtan farklı azâbedeceğini; insanlarına fiillerininin hâlikının Allah olmadığını; bizzat insanların, fiillerini halkettiklerini; Allah'ın rahmetiyle mü'minleri hidâyete ve kurtuluş ulaştırmadığını; hidâyet ve dalâletin kulların elinde olduğunu ve bunlardan istediklerini seçtiklerini, yani Allah'ın dilemesinin hilâfına amel ettiklerini söyleyen Kaderiyye, Mu'tezile ve benzerleri içindir.

Berâet, Allah'ın kulları fiillerinde yani tâat ve ma'siyet konusunda zorladığını; Allah'ın eşyayı varolmadan önce bilmediğini söyleyen Cehmiye ve benzerleri içindir.

Berâet, Müslümanlardan teberrî eden, onları dinlerinde ta'neden Müslümanlar hakkında vukûfeden ve velâyetlerinden kaçınan kimseler içindir."⁶⁴

Ebû Sehl Yahya b. İbrâhîm el-Vercelânî de, "*Ma'rifetu't-Tevhid*" adlı kitabında, şunları söyler: "Biz, Allah'ın emrinin yerine gelmiş olması için bâğîler topluluğunun katline inanırız; Ehl-i Neh'r'in haklı olduğunu kabul ederiz. Tahkimu'l-Hakemeyn'le Allah'ın Kitabı'na muhalefet ettikten sonra, onlardan teberrî edenlerden teberrî ederiz. İki Hakem'den, yani Amr b. el-As ve Ebû Mûsâ el-Eş'ari'den de berâet ederiz. Aynı şekilde, Nehrevan'da, ehl-i nehri katleden herkesten teberrî ederiz. Müslümanlara ters düşen "hakameyn meselesi"ni doğru bulan ve onların hükmüne razı olan herkesten de teberrî ederiz. Muâviye b. Süfyan'dan, ehl-i Şam'dan, Müslümanlara ve Nuheyle ehline zülmedenlerden de teberrî ederiz. Buna karşılık, zâlîm ve fâsiklara, fâcirlere karşı çıkanlara da velâyeti vâcib sayarız. Bu yönden, 4'ü Araptan, 5'de farstan 9 imama velâyeti vâcib addederiz. Bunlar, Araptan, Ebû Bekir, Ömer, Abdullah b. Yahya el-Yemânî (H. 129'da Mekke ve Medine'de emirlik yapmıştır), Ebu'l-Hattab Abdullah el-'Alâ b. es-Semh el-Ma'afizî (Trablus imamı, H. 140-144 tarihleri arasında); (farstan) Abdirrah-

64 Keşfu'l-Gımmie..., varak. 8-13.

man b. Rüstem b. Behram el-Meliku'i-Kisrâ (H. 160-168. Tahert imamı) oğlu Abdulvehhab (Tahert imamı, H. 168-208), Eflah b. Abdilvehhab (H. 208-258, Tahert imamı), Muhammed b. Eflah (Tahert imamı), Yusuf b. Muhammed (Tahert imamı). Müslümanların imamları işte bu şahıslardır."⁶⁵

Görülmektedir ki, gerek "Keşfu'l-Gimme" müellifi gerekse El-Vercelânî, Ehl-i Sünnet dahil olmak üzere, Ehl-i Kibleden berâet etmeyi câiz görmekte, sadece kendilerini hakiki Müslümanlar saymaktadırlar.

2) "*Berâtü Ehl-i'l-Va'id*": Allah'ın, Kur'an'da, zemmetiği, mâsiyet ehli olmakla vasıflandırdığı ve cehennemlik olduklarını haber verdiği kimselerden beraet etmektir. Bunlar, topluluk (cümle) ve fertler (efrâd) olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Nuh, Lût, Âd ve Semûd'un kavimleri ile "ashâbu'r-Re's" ve bu iki zümrenin yaşadıkları devirler arasında yaşamış olan topluluklar ehl-i va'id olan topluluklardır.⁶⁶

Efrâd da iki nev'idir; Fir'avn, Haman, Kârun, Ebû Leheb ve Câlud gibi mâsiyet ehli oldukları Kur'an'da ismen zikredilenlerle, mâsiyet ehli olmalarına rağmen ismen veya şahsen zikredilmeyenlerdir. Buna göre, Allah'ın, erkek ve kadınlardan ismini belirterek ve âsî olmakla tavsîf ederek aleyhlerinde nâs irad buyurduğu herkes bu kısma girmektedir. Bu kimselerin ehl-i nâr olduklarını bilmek ve hepsinden teberri etmek Müslüman olan herkese vâciptir ve Tevhid'in tamamındandır; velâyet edilmeleri ise şirki gerektirir. Aynı şekilde Nemrud b. Ken'an ile aleyhinde ilâhî nass bulunan Bil'am b. Bâurâr'ın-Allah kendilerine lanet etsin- da ehl-i şakavetten olduklarını bilmek ve onlardan teberri etmek de Müslümanlara farzdr.⁶⁷ Nitekim, Mümin (Gâfir) sûresi, "And olsun ki, Yûsuf da, daha önce, size belgelerle gelmişti..." (40/34) ayeti de aynı şeyi ifade eder; ancak burada ismi geçen peygamber olan Yûsuf değil, bir başkasıdır. Aynı şekilde Kur'an'da, "... Ey Harûn'un kızkardeşi... (Meryem 19/28) buyrulur; bu âyette ismi geçen Hârûn da, Mûsa b. İmrân'ın kardeşi olan Hârûn değil, babasının adı Sâlih olan bir kızın babadan kardeşidir. Onun fâsık olduğu; kötülenmek ve kıssaya teşbih için bu şekilde nisbet edildiği de ileri sürülür.⁶⁸

65 el-Vercelânî, age., s. 48.

66 el-Ciytâli, age., s. 70.

67 Mukaddime, s. 100; Kavâid, s. 70; eş-Şemmâhî, s. 102.

68 Müslümanların beraet etmeleri gereken fertler ve topluluklar için ayrıca bkz. Nisâ suresi, 44; el-Ma'un suresi, 5; Tevbe sûresi, 75-77. âyetleri. el-Ciytâli, Kavâid'inde daha başka âyetler zikretmektedir (bkz. s. 71).

3) “Berâet min eimmeti’l-cevr ve men teba’ahüm ’alâ cevrihim”:
Zâlim imamlar ve zülümlerinde onlara uyanlardan berâet etmektir. İbâdiyye bu tür berâetle, zalim imam, veziri, kadısı, kâtibi, haznedarı ve bunlar gibi idâri makamda bulunan kimselerden teberri etmeyi kasteder. Bu bakımdan, böyle bir icraatta bulunan imamın idaresinde yaşayan herkesten teberri edilmez; çünkü onlar arasında “*takiyye*” yapan Müslümanlar bulunabilir. Nitekim Resulullah (s.a.s.) ve ona tâbi olan Mekkeli ilk Müslümanlar, hicret ve “*hurûc*” edinceye kadar, inançlarını gizleyerek yaşamışlardır.⁶⁹

4) “*Berâetü’l-Eşhâs*”: Kendisinden küfür ve mâsiyet sâdır olduğu bilinen herkesten berâet etmektir. Bu tür berâet bütün müslümanlara farzdır; yapmakta gecikmek veya inkar etmek küfrü gerektirir. Bu türlü insanlardan teberri edilmesinin sebebi, kötü amelleridir, yani şer irtikab ederek İslâm’a muhalefet etmeleridir. Böyle bir fiil sâbit olunca berâet vâcib olur. Meselâ büyük günah işleyen veya küçük günah işlemekte ısrarlı olan birisine rastlayan bir Müslümana o adamdan teberri etmek vâcib olur; aksi takdirde o da, o adamın hükmündedir. Ayrıca, tek bir mâsiyet işleyerek olsa bile, dine muhalefet eden kimseden berâet etmek vaciptir. Mâsiyet ehli, bu hal üzere iken ölürse, mümin olarak değil, “*zâlim*” ve “*fâsık*” sıfatı üzere ölmüş olur. Bu görüş, “ehl-i kiblede büyük günah işleyenlerin durumu Allah’a kalmıştır”, diyen Mürcie’nin inancının hilâfidir. Zülmün çoğu ve azı arasında, sahibi ısrarlı olduğu takdirde, amelleri yok etmek yönünden bir fark yoktur⁷⁰.

Maamafih, bir kimseden teberri etmek için şu dört şarttan birinin bulunması lazımdır: 1) Bizzat mâsiyet sahibinin büyük günahlardan birini işlediğini Allah’ı şahit tutarak ikrar etmesi; 2) Buluşma ermiş, mükellef bir Müslümanın gühah-ı kebâir veya ısrarla günah-ı sagîr işlendiğine şahitlik etmesi; 3) Birâet ve velâyet konusunda hüccet kabul edilen iki âdil şahidin mâsiyet işlendiğine şahitlik etmesi; 4) Şer ehli veya mâsiyet sâhibi olmakla şöhret sâhibi olunması.

Mâsiyeti hakkında nas bulunan kimsenin berâeti Tevhîd cümlesindedir; terk veya zâyi eden kâfir ve müşrik olur⁷¹.

5) “*el-Berâetü mine’l-mürted mine’l-İslâm ileş-Sirk*”: İslâmiyetten irtidat ederek şirke rücu’ eden kimseden teberri etmektir. Bu tür berâet Kuran-ı Kerîm’de emredilmektedir: “... İçinizden dininden dönüp

69 Mukaddime, s. 101; Kavâid, s. 72.

70 Kavâid, s. 76.

71 Aynı eser, s. 76-77.

kâfir olarak ölen olursa, bunların işleri dünya ve âhirette boşa gitmiş olur. İşte cehennemlikler onlardır; onlar orada temellidirler. “(Bakara 2/217). Hz. Peygamber de, Buhârî ve Müslim’in İbn Abbas’tan rivâyet ettikleri bir hadîste. “dinini değiştiren olursa onu öldürünüz” buyurmuştur⁷². Yani müntesibi olduğu İslam dinine muhalefet eden veya karşı çıkan olursa onun boynunu vurun demiştir. Bir başka deyişle bu âyet ve hadîs, mürtedin hakkının berâet ve kılıç, yani ölüm olduğunu bildir-mektedir⁷³. Bununla birlikte Ömer b. el-Hattab, irtidat eden birisi için üç günlük mühlet tanır; bu süre içerisinde tevbe ederse bağışlanır, aksi takdirde öldürülür. Ancak zürriyeti sebbedilmez, malı ganimet alınmaz; üçüncü zürriyetinden sonra zürriyetinin sebbedilmesi ve malının ganimet alınmasında ise ittifak vardır; çünkü irtidat etmek onun soyun-şiarı olmuştur. Artık onun ve zürriyeti hakkında mürted hükmü câri olur. Artık o kimse ve zürriyeti ile Müslümanlar arasına velâyet, münâsabat, müvâreset ve müdâfane muameleleri sona erer; bütün amelleri de yok olur; ancak tevbe ederse eski amelleri geri döner. Nitekim Resulullah, Er-Rebi’ın Enes’ten rivâyet ettiği bir hadîste, “Bir an için olsun Allah’a ortak koşan kimsenin amelleri yok olur; eğer tevbe ederse Allah amellerini geri döndürür” buyurur⁷⁴. Aynı şekilde Kur’an’da da şöyle denilir: “Ey Muhammed! And olsun sana da, senden önceki peygamberlere vahyolunmuştur. And olsun, eğer Allah’a ortak koşarsan işlerin şüphesiz boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun” Zümer 39/65).

6) “*el-Berâetü minel-hâriç min mezhebi’l-hak ilâ mezhebi ehli’Hilâf*”: Ehl-i Hak (ibâdiyye) mezhebinden çıkıp muhâliflerin mezhebine giren; onların imamlarını velâyet edip, Müslümanların imamlarından teberrâ eden kimseye, tevbe edip Müslümanlara rücu’ edinceye; dostlarını dost, düşmanlarını düşman bilinceye kadar buğz etmek ve düşman olmak Müslümanlara vâciptir. Eğer Müslümanların mezhebinden çıkar; onlara muhalefet eder, görüşleri sebebiyle onları lanetler ve ayıplarsa kesinlikle katli helâldir ve o kimse helâk olmuştur. Nitekim imam Câbir b. Zeyd’e “hangi cihad daha faziletlidir” diye sorulmuş; o da “Müslümanları ta’n eden ve aleyhlerinde faaliyette bulunan kimsenin öldürülmesidir” cevabını vermiştir⁷⁵. Kur’an’ı Kerim de Tövbe sûresi 9/12) böyle bir kimsenin öldürülmesinin helal olduğuna işaret eder: “Eğer

72 Hadîsin metni ve bu konuda geniş bilgi için bkz.: Kavâid, ss. 73-74, eş-Şemmâhî, age., s. 103 vd.; Buhârî, Müslim

73 Kavâid. s. 74.

74 Aynieser, aynı yer.

75 Aynı eser, aynı yer.

andlaşmalarından sonra, yeminlerini bozarlar, dininize dil uzatırlarsa, inkarda önde gidenlerle savaşın-çünkü onların yeminleri sayılmaz belki vazgeçerler”.

İbâdiyye mezhebinin velâyet ve berâet anlayışında “tevbe” önemli bir unsur teşkil eder. Öyle ki, insanın mümin veya kâfir, ehl-i velâyet veya ehl-i berâet vasıflarından birini kazanmasında en müessir etkindir. Meselâ, kendisine velâyet edilen kimse (el-mütevellâ), ister büyük günah ister küçük günah olsun, herhangi bir günah işlerse, kendisi için gerekli olan velâyet durdurulur ve derhal tevbe etmeye çağrılır. Bu bakımdan velâyet ehlinden olan birisini günah işlerken gören bir kimse onu tevbe etmeye çağırmasa aynen onun hükmündedir. Öyleyse, velâyet ehlinden zinâ, ribâ, hırsızlık, katl ve içki içme ve benzeri büyük günahları işleyen birini gören Müslüman, derhal ondan teberri etmeli, daha sonra onu tevbe etmeye çağırmalıdır. Bu, onun için dînî bir vecibedir. Tevbe ederse tekrar ona velâyet eder; mâsiyetlerinde ısrar ederse onu berâet haline terkeder.⁷⁶ Bununla birlikte Mağrib ibâdî şeyhlerinden bazıları, kebâir işleyen bir velâyet ehlini gören Müslümanın, ondan berâet etmeden önce, onu tevbe etmeye çağırması gerektiğini; tevbe ederse velâyetin yeniden kendisine rücu’ e deceğini; mâsiyetinde ısrar eder ise, berâet haline terketmesi icâbettüğünü söylerler.⁷⁷ Bazıları ise, ondan teberri etmeden tevbe etmeye davet etmesi; tevbe edinceye kadar ondan berâet etmeyip “vukûf” hâline bırakması; tevbe etmez ise, teberri etmesi gerektiği görüşündedirler.⁷⁸ Bir başka görüşe göre, “Ehl-i Cümle”den olan bir kimse kebâir işlerse, ondan berâet edilir; ancak berâet etmeden önce tevbe ederse kendisinden teberri edilmez, fakat “vukûf” haline terk edilir.

İbâdî bilginler, “velâyetü'l-Cümle” ve “velâyetü'l-Beydâ” ehli günah işlemeye tevessül ettiklerinde, onları tevbeye dâvet etmenin Müslümanlar için bir yükümlülük olmadığını söylerler. Meselâ Oman’lı muâsir ibâdî şeyhi Halfan b. Cümeyl es-Siyâbî (ö. 1392/1972) şöyle der: “Velâyet ve berâetin aslı birdir. Allah’ın emrini yerine getirene velâyet; itaat etmeyip karşı çıkan için de beraet icabeder; zaten velâyetin bitmesi ile birlikte berâet hali başlar. Nitekim Hz. Peygamberin ashâbının tamamı “Fitne”den önce velâyet konusunda eşittiler; fitneye karışmayanlar, tevakkuf edenler eski velâyet hali üzere kaldılar; fitneye karışan ve ilk taraftarlarımızı öldürenler, onlar hakkında keyiflerine göre hüküm

76 el-Ciytâli, age., s. 75 vd.

77 Atfîş, age., s. 47.

78 Aynı eser, s. 48; Kavâid, s. 76. İmâm Ebû Tahir b. Musâ el-Ciytâli, bunun, en doğru ve makul görüş olduğunu söyler (Kavâid, s. 81).

verenler işte bunlar için tavır almak, onlardan teberrî etmek gerekir.⁷⁹

Bir kimseye velâyet etmek kendisine vâcib olan kimse, o kimseye saygılı davranmak ve hürmet etmekle de yükümlüdür. Başka bir deyişle nefsi için istediğini onun için de istemek; kendisi hakkında istiğfarda bulunduğu gibi onun için de istiğfarda bulunmak ve rahmet dilemek vazifeleri ile sorumludur. Aynı şekilde birisinden berâet etmek kendisine vâcib olan kimseye, ona buğz, ihânet, lânet ve tahkîr etmek de vâcib olur; kesinlikle onun için dua etmez, mağfiret dilemeyiz. Aslında birisi için beddua etmek, ondan teberrî etmek ve ona buğzetmek demektir. Nitekim hayır dua etmek de velâyetin alâmetidir. Buna göre bir insan hakkında kullanılan ıstılahlar, yapılan dua ve beddualar onun velâyet veya berâet ehli olduğunu gösterir⁸⁰.

Vukuf

"*el-vukûf*", bir kişi hakkında görüş belirtmemek, velâyet veya berâet ehli olduğu hususunda hüküm vermemek, sükût etmektir. Nitekim Yüce Allah İsrâ (17/31), Hucurât (49/6) ve A'râf (7/32) sûrelerinde vukûf haline ve şartlarına işaret etmektedir. Birinci âyet iki şekilde açıklanmıştır: 1) Görmediğin halde gördüm, bilmediğin halde bildim demendir; 2) Seni ilgilendirmeyen ve bilmen gerekmeyen bir şeyi araştırmandır; çünkü, İslâmiyet, bilgisi olmadığı halde bir kimse hakkında hüküm vermeyi yasaklar. Aslında insanlar umûmiyetle iki durumda bulunurlar: Durumu bilinenler (*mâlûmu'l-hâl*) ve durumu bilinmeyenler (*meçhülü'l-hâl*)⁸¹.

Dinî yönden durumu bilinenler iki sınıftır: 1) İnanç ve amelleriyle dine bağlılığı, hayır ehli olduğu bilinen ve velâyeti hak kazananlar; 2) Sözleri ve davranışlarıyla dine muhalefeti ve şer ehli olduğu bilinen ve kendileri için berâet ve adavet vâcib olanlar. Buna göre vukûf, velâyet ve berâetin câiz olmadığı yerlerde uygulanır ve hayır veya şer ehlinden olduğu meçhul olan kimseler içindir. Yani imân ehli veya ehl-i küfürden olduğu bilinmeyen kimseler içindir; yukarıda isimlerini zikrettiğimiz sûrelerde de işaret edildiği üzere bir kimse hakkında hüküm vermemek demektir ve her Müslümana farzdır⁸².

Dinî yönden durumu meçhul olan, ise, hayır veya şer ehli olduğu açıkça bilinmeyen kimse demektir ki, onun için de vukûf etmek vâciptir.

79 el-Kavâid. s. 81.

80 Aynı eser. s. 83.

81 Bu konuda geniş bilgi için bkz.: el-Ciyâtî, age., s. 90-93.

82 Atfîş, ez-Zehab, s. 49; eş-Şemmâhî, Şerh, s. 98.

Başka bir tarife göre de vukûf ehli iki kısma ayrılır: 1) İman veya küfür ehli olduğu bilinmeyen her ergin mükellef; bu kimse için, velâyet veya berâet ehli olduğu açıkça bilininceye kadar, vukûf etmek farz ve vâciptir; velâyet veya berâet ehli olduğuna dair hüküm veren kimse helak olmuştur. 2) Müşrik veya münâfık çocuğu olanlar; çünkü ibâdiye'ye göre, müşrik ve münâfık çocukları, hilim hâline bâliğ olup, iman ehlin-den olduğuna dair şahitlik edilip velayet edilinceye veya küfür ehlin-den olduğuna sâbit olup berâet icâbedinceye kadar, vukuf hükmüne tâbidir⁸³.

Bununla birlikte bazı hareketler de vukûf'u gerektirir. Bunlar, velâyet ehlin-den sâdir olan ve kebâir veya sağairden olduğu bilinmeyen fiillerdir. Yapılan fiillerin kebâir veya sağairden oldukları bilininceye ve haklarındaki hüküm sabit oluncaya kadar bu fiilleri işleyen vukûf hâline terkedilir; fiillerin nev'i ve hükmü anlaşılınca kendisi hakkında hüküm verilir; eğer işlediği fiiller kebâir nev'inden ise, kendisinden derhal teberri edilir; daha sonra tevbe etmeye çağrılır; sağair cinsinden ise, berâet etmeden önce tevbe etmeye çağrılır; tevbe ederse velâyet, redderse berâet edilir.⁸⁴

Görülmektedir ki İbâdiyye, velâyet ve berâet anlayışlarıyla, Hicri I. asır "*Hâricilik akidesi*"ni yaşatmaktadır. el-Muhakkimetü'l-ülâ'nın "*Tahkîm*"i kabul eden tüm Müslümanları; yani Müminlerin emiri Ali b. Ebî Talib'e Muâviye b. Ebî Süfyan'la bunların saflarında yer alan sahabileri ve diğer Müslümanları "*küfr*"e düşmekle suçlayıp teberri etmeyi dini bir vecibe saydığı gibi, günümüz ibâdileri de-Hâriciliğe mensub olduklarını kesinlikle reddetmelerine rağmen-İbâdiyye mezhebinden olmayan tüm Ehl-i Kible (ehl-i hilaf) yi berâet ehli olarak mütalea etmekte; ancak sâhib oldukları inançlardan ve ihsas ettikleri bid'atlerden rucû' edip tevbekâr olduklarını açıkça ilân ettikten sonra onlar için velâyeti câiz görmektedirler. Tıpkı ilk Hâriciler gibi, Nehrevan'da nehir ehline karşı savaşanları, yani IV. Râşid Halife Hz. Ali ve taraftarlarını, "*Fitne*"den sonra vuku' bulan olaylara, yani Cemel ve Siffin savaşlarına iştirak eden sahabileri ve Ehl-i Sünnet dahil olmak üzere kendi mezheplerinden olmayan bütün Müslümanları "*mâsiyet*" ve ve "*bid'at*" ehli kabul etmektedirler. Bunlarla dost olmayı reddetmekte, münâkahat, müvâreset ve müdâfene münasebetlerini câiz görmemektedirler. Bu anlayış onları katı bir mezhep taasubuna sahib olmaya

83 Kavâid, s. 94-ez-Zeheb, s. 58.

84 el-Ciyâtî, age., s. 95; el-Atfîş, ez-Zeheb, s. 59.

ve ibâdî olmayan Müslümanlardan tecrid edilmiş bir ictimâî yapı teşkil etmeye sevk etmiştir. Belki de bu sebeptendir ki ibâdîler Cebel-i Nefûse gibi dağlık ve yüksek yerlerde yaşamışlar ve Mizâb Vâdisinde olduğu gibi yalnızca İbâdîlerin meskun olduğu yerleşim merkezleri kurmuşlardır. Bu durum, dışa kapalı olan “İbâdî Cemaati”nin Kitman dönemi boyunca varlığını sürdürmesini ve “Haricî-ibâdî akidesi”nin aslı hâliyle korunmasını sağlamıştır.

Öte yandan velâyet ve berâet inancı ibâdî Toplumun sosyal düzeni için büyük önemi hâizdir. Hem içtimâî bir müessese ve müeyyide hem de bir inanç esası olan velâyet ve berâet, Kitman Döneminde imâmet makamı yerine kâim olan “Azzabe”nin en güçlü iki dayanağı ve silahı olmuştur. İctimâî nizâma uyum sağlayamayan; aile, kabile ve birlikte yaşadığı cemiyetle olan münasebetlerinde kusur eden; sözleri ve amelleriyle İbâdiyye mezhebine muhalefet eden kimse, velâyet ve berâet anlayışı gereği, Azzabe tarafından cezalandırılır; mescidde halkın huzurunda açıkça hatasından tevbe etmezse “Cemâat”tan ihraç edilir ve kendisinden berâet etmek bütün Müslümanlara vâcib olur. Bu bakımdan her ibâdî müslüman, hem İbâdiyye mezhebinin akîdelerine ve amelî hükümlerine sıkı sıkıya bağlanacak hem de Azzabe’nin emirlerine bağlılıkta ve sosyal vazifelerini yerine getirmekte kusur etmeyecektir. Bütün bunlar, gerek teori gerek pratik olarak, İbâdiyye’nin velâyet ve berâet inancı ile Vehhâbiyye’nin “el-emru bi-l-ma’rûf ve’n-neh ani’l-münker” anlayışı arasında büyük bir paralellik bulunduğunu göstermektedir.